

GLOBOSKEPTICIZAM KLASIČNIH LIBERALA

APSTRAKT

Postoji relativno obnovljena rasprava o svetskoj vladi i svetskoj državi poslednjih godina, kao i obnovljeno tradicionalno odbijanje takve ideje, danas poznato kao globoskepticizam. Kako je ova rasprava više puta oživljavana, i budući da je skepticizam prema globalnoj političkoj organizaciji vrlo stara pojava, ovaj rad se bavi njihovim počecima kod klasičnih liberalnih mislilaca, kao i njihovih prethodnika. Rad pruža pregled stavova klasičnih liberalnih mislilaca prema globalnoj političkoj organizaciji, i zaključuje da su oni identifikovali nesposobnost i nepoželjnost ideje da se države mogu dobrovoljno odreći svog suvereniteta i preneti ga na višu, globalnu vlast.

Ključne reči: klasični liberali, rat, svetska država, skepticizam, suverenitet.

NOVA RASPRAVA O STARIM DILEMAMA SVETSKE DRŽAVE

S koro pola veka je svetska države, kao tema i „institucionalni cilj” za rešenje međunarodnih sukoba, bila na marginama akademske rasprave, da bi poslednjih godina ponovo ušla u njen glavni teorijski tok i razna istraživanja u drugim oblastima.² Ovu temu prati i tzv. globoskepticizam, što je noviji termin za razne oblike otpora svetskoj vladi, „ali i njeno prosto odsustvo iz raznih diskursa”.³

¹ Dr Žaklina Novičić, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. Rad predstavlja deo naučnog i istraživačkog angažovanja istraživača na projektu: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, koje finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, projekat br. OI179029, a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011–2014.

² Cabrera, Luis, “Global Government and the Sources of Globoscepticism”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 43, No. 2, 2015, pp. 471–472.

³ *Ib.*, p. 472. Zabeleženo je da je 1998. godine prvi upotrebio ovaj termin Ralf Darendorf (*Ralf Dahrendorf*), mada ga je on koristio nešto specifičnije, kao oznaku za odbojnost prema neoliberalnoj ekonomskoj integraciji. Ralf Dahrendorf, “Review of John Gray, 1998, *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism*”, *International Affairs*, Vol. 74, No. 4, 1998, p. 918.

Svetska vlada ili svetska država je ponovo oživljeni, madi stari kosmopolitski recept za prevazilaženje međunarodne anarhije (sistema suverenih država bez vrhovnog arbitra iznad njih) kao nečega što percipiraju kao glavni uzrok rata i sukoba.

Anarhija i suverenost države su, dakle, identifikovani kao osnovni problem za nastanak svetske federacije, a kao „rešenje” njeni zagovornici od država traže i očekuju da dobrovoljno prepuste vrhovnu vlast nekakvoj naddržavi. Logička cirkularnost i praktična nemogućnost ovog zahteva su uporno dokazivani tokom istorije od strane realista u međunarodnim odnosima.⁴ Manje je očekivano, međutim, da prema globalnoj organizaciji budu skeptični i liberali, kao što su to većinom bili klasični liberali XVIII i XIX veka. Tako je jedna od ikona liberalizma, Imanuel Kant (*Immanuel Kant*) opominjao 1793. godine da se svetski mir zasnovan na federaciji država ujedinjenih u svetsku republiku univerzalno smatra „čistom fantazijom”, ne bez razloga.⁵ Kant nije uopšte bio pristalica svetske države što mu se danas često pripisuje, kao što su i drugi klasični liberali većinom izražavali nepoverenje prema političkom organizovanju država u federalnu naddržavu. Tekst koji sledi fokusira se na klasične liberalne mislioce u analizi njihovih argumenata protiv svetske države, uprkos tome što su prošla dva veka od nastanka klasičnog liberalizma, i što postoje brojne međunarodne organizacije za najrazličitija pitanja. Da se fundamentalni problemi koji proizlaze iz ove teme nisu bitno promenili, pokazuje i osvrt na mirovne planove liberalnih preteča od XIII do XVIII veka.

RANI MIROVNI PLANOVI KAO PRETEČE FEDERALIZMA⁶

Dante Aligijeri (*Dante Alighieri*, 1265–1321) je, verovatno, bio prvi koji se u zapadnoj političkoj literaturi, koja je rodno mesto liberalizma uopšte, snažno zalagao za uspostavljanje međunarodne organizacije pod jednim svetskim vladarom kao načinu da se dođe do trajnog mira. Od Dantea pa barem do kraja XVIII veka (i kasnije) postojao je određeni kontinuitet mirovnih planova kroz spise Pjera Diboe

⁴ V. Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, [1954, 1959] 2001, pp. 159–185.

⁵ Immanuel Kant, *Über den Gemeinspruch Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*, 1793, S. 307; in “Elektronische Edition der Gesammelten Werke Immanuel Kants”, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikation-swissenschaften der Universität Bonn; AA XXIII, S. 273-314, Internet: <http://www.korpora.org/kant/aa08/273.html>, pristupljeno 07.07.2015. [Immanuel Kant, „O uobičajenoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vredi za praksu“, u Imanuel Kant, *Um i sloboda: Spisi iz filozofije istorije, prava i države*, Velika edicija Ideje, Beograd, 1974.]

⁶ Dalji deo teksta pod navedenim naslovom predstavlja skraćeni i doradeni deo odbranjene i neobjavljene doktorske disertacije: Žaklina Novičić, *Liberalne teorije o ratu i miru*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2014, str. 21–41.

(*Pierre Dusois*, 1250–1322), Marsilija Padovanskog (*Marsilius of Padua*, oko 1275–1342), Jiržija Pođebrada (*Jiří z Poděbrad*, 1420–1471), Emerika Kruza (*Emeric Cruce*, 1590–1648), Vojvode Silija (*Duc de Sully*, 1560–1641) i drugih mislilaca koji se danas navode kao preteče Društva naroda, Ujedinjenih nacija ili Evropske unije u čijim se idejama, s' pravom ili ne, traže smernice za kasnije liberalne programe. Raspoloživi pregledi ranih mirovnih planova pokazuju da su, ipak, to samo na prvi pogled bili planovi za trajni mir i da, u osnovi, oni predstavljaju pokušaje da se reše problemi koji nisu bili samo neposredni problemi ratovanja.

U jednom od sveobuhvatnijih istraživanja i analiza istorije liberne misli o ratu i miru i svetskoj organizaciji koje je sproveo Frensis Hinsli (*Francis H. Hinsley*), rezultat čega je knjiga „Moć i traženje mira” iz 1963. godine, zaključuje se da je prioritarno mesto u ranim mirovnim planovima imalo pitanje političke organizacije Evrope, koja se nalazila u toku „sporog, ali masivnog prelaska sa srednjovekovnih na savremene institucije i pojmove“, odnosno odnos Evrope sa spoljnim svetom, kao i „želja da se ostvari uspeh tamo gde srednji vek nije uspeo – u krstaškom ratu“. ⁷ Drugim rečima, interes za evropski politički poredak i njegov odnos prema ostatku sveta, a ne briga za mir sama po sebi ili za globalnu političku organizaciju, bili su glavna inspiracija većine mirovnih planova sve od Dantea pa do XVIII veka.

Prvi je Dante pisao o opštem miru kao univerzalnom načelu i najboljoj „stvari za sreću“, odnosno „najboljem načinu da ljudski rod ostvari sebi svojstveno delo“, kao što se i bavio pitanjem „da li je svetska monarhija neophodna za svetsko dobro“ – kao „jedinstvena vladavina“ koja je „iznad svih u vremenu, odnosno, u svemu iznad svega što se meri vremenom“, ali njega je interesovala i politička organizacija tadašnje Evrope. ⁸ Pjer Diboja se interesovao za očuvanje jedinstva evropskih hrišćana, za novi evropski politički poredak kroz obnovu „Svete zemlje“ preko hegemonije i političke kontrole od strane Francuske, odnosno za njenu dominaciju, ekspanziju i vođenje krstaških ratova. ⁹ U i drugim mirovnim planovima tog vremena, kao krajnja svrha organizacije nije se pokazao opšti mir, nego „selektivni

⁷ Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States*, Cambridge University Press, 1963, p. 14. Hinsli nalazi da je mir isključivo ili prvenstveno bio smatran „nus proizvodom“ rešenja nekog drugog političkog problema: pokretanja krstaškog rata, odbrane Evrope od Turaka (u manjoj meri od Rusa), rekonstrukcije srednjovekovnog evropskog poretka koji je slabio, ili stvaranja nove imperije. *Ibid.*, p. 23.

⁸ Dante Aligijeri, *Monarhija*, prevod Svetislav Bajić, Centar za izučavanje tradicije „Ukronija“, 2004, str. 15, 22-23, 25-26, 29, 33, 37, 84, 91. Dante je pisao da je „zlo (je) imati mnoštvo vladara“ (*ib.*, str. 37). Danteova „Monarhija“ se, inače, opisuje kao „delo čežnje za univerzalnim vladarem“ (*ib.*, Predgovor, str. vii).

⁹ Pierre Dubois, *De Recuperatione Terrae Sanctae* [1306]. Prema: Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., pp. 15–16.

krstaški rat protiv nevernika“, zbog činjenice da im je prvenstveni interes bilo „redukovanje brzog razvoja sistema država na neki oblik ili poredak“. ¹⁰ Jedan od razloga za to bila je, na primer, „zamena starijih programa za oživljavanje krstaškog rata problemom odbrane protiv Turaka“, kako zaključuje Hinsli nalazeći da su to bile dve najznačajnije snage tog vremena koje su zajedno uverile pisce ranih mirovnih planova, kojima izbegavanje rata ni na koji način nije bilo sporno, da je urgentnija potreba, ipak, bilo jedinstvo Evrope, a ne mir. ¹¹

Beleži se i to da je još jedan moćan faktor delovao u istom pravcu: naime, to što su suverene države, koje su jačale, ulazile u sukob sa običajima i stavovima preostalim iz prethodnih političkih i verskih sistema, čiji prvi rezultat je bilo to da su neke suverene države same preuzimale iste navike i pretpostavke i htele da ožive san o evropskom carstvu pod svojom kontrolom. „Najjednostavniji i najmanje sofisticiran način da se izbegnu rivalstva razdvojenih država, bio je da jedna zemlja ostvari dominaciju nad drugima“. ¹² Savremeni pregledi ranih mirovnih planova ukazuju da je od konkretnih zemalja, Francuska, recimo, bila „plodan proizvođač“ planova za međunarodno organizovanje i promociju mira toga doba. ¹³ Postojala je „bliska veza (...) između težnje za mirom i težnje za snagom“ (moći), a upravo je reakcija na francusku zloupotrebu prednosti u moći i ratove koje je ona pokrenula podstakla i veće zanimanje prvenstveno za mir, a manje za moć u Evropi. ¹⁴ Taj trend se ispoljio u kasnijoj fazi ranih mirovnih planova od sredine XVII veka koju obično reprezentuju: Opat Sen-Pjer (*Abbé de Saint Pierre*, 1658–1743), Vilijam Pen (*William Penn*, 1644–1718) i Džon Belers (*John Bellers*, 1654–1725), koji iznose prve predloge u modernom dobu za uvođenje međunarodne organizacije sa širim ovlašćenjima i sa primarnim ciljem održanja mira, sa konkretnijim i detaljnijim opisima procedura koje treba poštovati, i razvojem ideja o potrebi da se mir zasnuje, u krajnjem, na sankcionisanju sile. ¹⁵

¹⁰ Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*“, op. cit., pp. 17–18.

¹¹ *Ibid.* Evropske međusobne borbe smatrane su uzrokom turskog napredovanja, i ovi pisci su izražavali žalost što hrišćani moraju međusobno da ratuju dok nevernici napreduju.

¹² *Ibid.*, p. 18. Hinsli zaključuje da su upravo zbog toga međunarodni planovi od XV do XVII veka generalno tražili jedinstvo, dok je uspon nezavisnih država činio to jedinstvo sve više neizvodljivim, i da se zato jedinstvo tražilo „ne kao generalno jedinstvo, nego jedinstvo ostvareno manje tradicionalnim imperijalnim sredstvima“.

¹³ James Dougherty and Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Longman Pub Group, 5th Edition, 2001, pp. 8–11.

¹⁴ Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., p. 29.

¹⁵ *Ibid.*, p. 37.

Federalni pristup zasnovan na međunarodnom organizovanju dobijao je sve više sledbenika u prvoj polovini XVIII veka, a do početka XIX veka, postao je skoro univerzalno priznat. Uglavnom, smatra se da je do početka XVIII veka bilo još uvek moguće zagovarati međunarodni mir i nekim drugim sredstvima a ne međunarodnim organizovanjem, ali da su posle toga zastupnici međunarodne organizacije teško mogli da kao prvi cilj zagovaraju bilo šta drugo osim održanja mira. Ono što je, kod autora mirovnih projekata iz ove faze, možda i najvažnije za našu temu, jeste nagoveštaj dileme koja će okupirati sve dalje liberalne mirovne projekte, a koja je sadržana već u samom shvatanju da se mir može ostvariti pomoću organizacije nezavisnih država. Ta dilema tiče se suvereniteta država i odnosa međunarodne organizacije prema njemu. Naime, u osnovi mirovnih planova još od vremena kad su prvi put pisani bio je cilj da iskorene „zlo odvojenih suvereniteta“; međutim, čak i kada su morali da se suoče sa činjenicom postojanja tog „zla“, oni su kao sredstvo njegovog iskorenjivanja propisivali saradnju istih tih suvereniteta, i garantovali su, za sva vremena, teritorijalna uređenja i politička prava koja je to „zlo“ uvelo, što je bio izvor svih njihovih protivrečnosti i neizvesnosti i, ujedno, temelj kritike.¹⁶

Dalja bitna nedoslednost u spisima koji izlažu rane planove međunarodnog organizovanja, a koja ostaja do današnjih dana, identifikuje se u zagovaranju sile radi održanja mira, budući da ovi autori, mada nisu tražili da se ratom reši pitanje redistribucije teritorije, nisu se ustezali ni da traže uvođenje saveza silom, ako je to potrebno.¹⁷ Rešenja koje su predlagale preteče federalističkog pristupa u rešavanju problema sukoba i rata bila su u skladu sa vremenom u kojem su oni živeli, kada ljudi nisu zazirali od toga da zagovaraju održanje mira pribegavanjem sili, prvenstveno zbog toga što su bili ubeđeni da u praksi neće biti potrebno oslanjanje na silu jednom kada se uvede međunarodna organizacija.¹⁸

Prve moderne analize međunarodne federacije¹⁹

Sa nagoveštajem prosvetiteljstva u Holandiji, Francuskoj, Engleskoj i Nemačkoj, koje je predstavljalo duhovnu preteču Francuske revolucije kao i klasičnog liberalizma, eminentniji filozofi su nastavili zanimanje za prevazilaženje rata i ideju političke organizacije sveta, sada sa manje optimizma od ranijih mirovnih planova. Jedna od karakterističnih osobina teoretičara XVIII i XVIII veka jesu ideje prirodnog prava i društvenog ugovora, kao i ideja *prirodnog stanja*, koja igra ključnu

¹⁶ *Ibid.*, pp. 44–45.

¹⁷ *Ibid.*, pp. 34–38.

¹⁸ *Ibid.*, p. 39.

¹⁹ Prema: Žaklina Novičić, *Liberalne teorije o ratu i miru*, op. cit., str. 41–48.

ulogu u teoriji morala.²⁰ Tomas Hobs (*Thomas Hobbes*, 1588–1679) je prirodnim stanjem označio stanje političke zajednice koje je prirodno neprijateljsko.²¹ Među državama, prirodno stanje je stanje rata („rat sviju protiv svih“), budući da nema spoljašnje sile koja nameće zakone. Hobs je inspirisao dalju raspravu o prirodnom stanju i njegovom prevazilaženju u kojoj su učestvovali i mnogi drugi mislioci prosvetiteljstva: Šarla de Monteskjea (*Charles de Montesquieu*, 1689–1755), Žan Žak Rusoa (*Jean-Jacques Rousseau*, 1712–1778), Tomas Pejn (*Thomas Paine*, 1737–1809), itd. Oni su upoređivali ponašanje država u svetu sa ponašanjem ljudi u prirodnom stanju u kojem aktivne jedinice koegzistiraju bez neke više vlasti nad njima.

Ruso je izložio možda prvu modernu analizu stanja rata i koncepta večnog mira koja se direktno nadovezuje na tradiciju ranih mirovnih planova, dok je ujedno bio najveći izuzetak od njihovog optimizma, i danas se smatra čak pretečom realizma u međunarodnoj teoriji.²² Može se reći da je Ruso smatrao da problem rata i uspostavljanje večnog mira ne može da reši ništa drugo osim najrigidnije i neraskidive konfederacije; ali je, istovremeno, smatrao nadu da se takva konfederacija i uspostavi – savršeno utopijskom.²³ Ruso je, najpre, preokrenuo Hobsovu sliku prirodnog stanja da bi ustvrdio da je čovek prirodno miroljubiv (nije ratoboran), a da je rat pretpostavljao postojanje organizovanih zajednica, kako bi, najzad, zaključio da sve strahote rata proizlaze iz samih mera opreza koje ljudi preduzimaju da bi ga sprečili, to jest iz samog stvaranja države.²⁴ Ruso je, u krajnjem, međunarodne sukobe smatrao automatskom posledicom međunarodnog sistema, zaključujući da njih ne može da eliminiše ništa drugo do federacije svih

²⁰ Richard Tuck, *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order*, Oxford: University Press, [1999] 2002, p. 6.

²¹ Prema Hobsu, postoje tri uzroka sukoba: takmičenje, nepoverenje i slava. Takmičenje vodi sukobima za dobit, nepoverenje vodi sukobima za bezbednost, a slava vodi sukobima za ugled. Tomas Hobs, *Levijatan*, Kultura, Beograd, 1961, Poglavlje XIII, str. 91.

²² Prispisuje mu se stav koji, u najkraćem, glasi da do rata dolazi prosto zato što nema ničega što bi ga sprečilo, što je suština realističkog shvatanja politike sile u stanju anarhije. V. Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War*, op. cit., pp. 167–169.

²³ Cf. Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., p. 46. Ruso je o večnom miru uglavnom pisao u: 1) Jean-Jacques Rousseau, “Extrait du Projet de Paix Perpetuelle de Monsieur l’Abbe de Saint-Pierre” (1756–1761), in *The Political Writings of Jean Jacques Rousseau*, Vaughan, C. E. (ed.), Cambridge University Press, 1915, Vol. 1, pp. 364–387; Internet: http://files.libertyfund.org/files/710/0065-01_Bk.pdf, pristupljeno 03.06.2012; 2) “Judgement sur la Paix Perpetuelle”, in *The Political Writings*, op. cit., pp. 388-396; 3) “L’État de Guerre (Que l’État de Guerre nait de l’État Social “L’Etat de Guerre)”, in *The Political Writings*, op. cit., pp. 281–294.

²⁴ Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., pp. 49-50. *The Political Writings*, Cf. Vaughan, C. E. (ed.), Notes, op. cit., pp. 284–294.

država. Istovremeno je uviđao da nastanak te federacije ne sprečava ništa drugo do samog međunarodnog sistema; i pošto je uvideo da ne postoji način da se federativni savez uvede drugačije nego revolucijom, Ruso se pitao „da li je takav savez uopšte poželjan ili ga se treba plašiti, zbog toga što odjednom može da donese više zla od onog koje bi, inače, bilo sprečavano vekovima“.²⁵

Šarl de Monteskje je, takođe, federaciju video kao rešenje za problem rata, a predlog za nju je već jasno zasnovao na ideji o miroljubivoj prirodi republika, koja se počela pomaljati u javnoj svesti toga doba. Monteskje je mir i ublažavanje smatrao „duhom republika“, dok su duh monarhije predstavljali rat i širenje dominacije: „Monarhiji je svojstven duh rata i širenja, a republici, pak, duh mira i umerenosti. Te dve vrste vladavine mogu samo na nasilan način da opstanu u jednoj federativnoj republici“.²⁶ Može se reći da je Monteskje „učinio do tada možda najznačajniji pokušaj da se izrazi veza između dve ideje koje su i ranije postojale: da stanje prirode predstavlja stanje ljudske društvenosti, s’ jedne strane, i da je u međunarodnom okviru dozvoljeno veoma ekstenzivno ratovanje, s’ druge strane“.²⁷ I upravo zbog toga što je rat smatrao dozvoljenim u međunarodnim odnosima, on se nije bavio samim mirovnim planovima, niti je dublje elaborirao ideju međunarodnog organizovanja.

Tomas Pejn je sledio Monteksjea u uzimanju republika za primer miroljubivog ponašanja, i već je sastavio u jednu viziju ideju međunarodne federacije, republikanske vlasti i istorijskog napretka.²⁸ Tvrdio je da bi uspeh međunarodnog mirovnog plana osigurale samo republikanske institucije, a monarhiju je kritikovao zbog unutrašnje tiranije i međunarodno zbog agresije. Sjedinjene Države su, za njega, bile primer za miroljubivu federaciju i u Evropi, a nadao se „da cela Evropa može da postane jedna velika republika, a da čovek može potpuno da se oslobodi.“²⁹ Pejn je apelovao na liberale u V. Britaniji da se stvori jedna međunarodna konfederacija, koja bi se sastojala od Amerike, Francuske, Holandije i Velike

²⁵ Jean-Jacques Rousseau, “Judgement sur la Paix Perpetuelle“, op. cit., p. 396.

²⁶ Šarl Monteskje, „O duhu zakona“, [1748], preveo Aljoša Mimica, Zavod za udžbenike, Beograd, 2011, str. 110. Monteskje je među prvima izneo i drugu liberalnu ideju o trgovini kao alternativni osvajanju, i autor je čuvene liberalne teze da je „prirodno dejstvo trgovine da vodi miru“. *Ibid.*, str. 261. Monteskjeov pogled na trgovinu i na pitanja rata ne mogu se potpuno razumeti ako se nema u vidu njegova bitna distinkcija između trgovine luksuznim robama i ekonomske trgovine, pri čemu trgovina luksuzom služi potrebama manjine i, iznad svega, političke elite. Više u: Robert Howse, “Montesquieu on Commerce, Conquest, War, and Peace”, *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 31, No. 3, 2006, pp. 9–16.

²⁷ Richard Tuck, *The Rights of War and Peace*, op. cit., p. 184.

²⁸ Tomas Pejn, *Prava čoveka*, [prvi deo 1791, drugi deo 1792], Filip Višnjić, Beograd, 1987.

²⁹ *Ibid.* V. Tomas Pejn, *Zdrav razum i drugi spisi*, [1776], Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004.

Britanije, a koja bi osigurala mir, razoružanje i slobodnu trgovinu na tom području ne većem, kao što se vidi, od evroatlantske zajednice. Pejn je, dakle, bio prvi istaknuti zagovornik plana miroljubive federacije republika, mada se te zasluge danas obično pripisuju Imanuelu Kantu.

KANTOV „FEDERALIZAM SLOBODNIH DRŽAVA”³⁰

Rašireno je i pogrešno uverenje da je Kant zagovarao međunarodnu federaciju u savremenom smislu reči, kao jedinu alternativu ratu, pod uslovom da se u nju stupa dobrovoljno. Razlog za to je što je Kant često koristio termine kao što su „federalizam slobodnih država”, „savez naroda”, „slobodna federacija” ili „federalni savez” za, za ono što je, u krajnjem, usavršeno međunarodno pravo, čije značenje ćemo razotkriti u daljem tekstu. Imanuel Kant nije zagovarao „svetsku vladu”, niti bilo koje drugo manje univerzalno ujedinjavanje država. Dobrovoljnu organizaciju nije smatrao jedinom alternativnom svetskoj vladi, za šta se uobičajeno tvrdi da proizlazi iz njegovog odbacivanja sile. Kant se veoma snažno protivio međunarodnoj organizaciji i svetskoj vladi, budući da je insistirao da države, isto kao i pojedinci, ne mogu biti lišene slobode. Kao što pojedinci moraju sebi nametnuti državu da bi ostali slobodni, tako je Kantova „slobodna federacija” bila nešto što države moraju same sebi da nametnu i da, istovremeno, ostanu slobodne.³¹

U čuvenom spisu „Večni mir: Filozofski nacrt”, Kant doslovno kaže da „[k]akve god saveze ili međunarodne organizacije države razvijaju međusobno, mir neće biti zaštićen, nego će do njega doći onda kada države, kao trajno nezavisni narodi, dobrovoljno prihvate vladavinu prava koja neće biti podržana međunarodnom organizacijom niti fizičkom silom”.³² Naime, među državama u svetu, kao i među pojedincima u prirodnom stanju, postoji stalno nasilje ili pretnja nasiljem; a države, kao „divljaci bez zakona“, međusobno su „prirodno u nezakonskom stanju”.³³ Ne

³⁰ Up.: Žaklina Novičić, *Liberalne teorije o ratu i miru*, op. cit., str. 48–55.

³¹ Cf. Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., pp. 66–67.

³² Immanuel Kant, *Zum ewigen Frieden*, Elektronische Edition der *Gesammelten Werke* Immanuel Kants, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikationswissenschaften der Universität Bonn, 2007/2008, S. 355–356; (Internet, <http://www.korpora.org/kant/aa08/341.html>, pristupljeno 09.07.2011). [Kant, Imanuel, „Večni mir: Filozofski nacrt”, u Kant, *Um i sloboda*: op. cit., str. 146]. Dalje u tekstu koristi se originalni nemački tekst prevodu Ž. N., dok su u zagradama dati i brojevi strana u drugom prevodu na sprski.

³³ Immanuel Kant, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* [1784], in *Gesammelte Schriften*, op. cit., S. 27–28. (Internet: <http://www.korpora.org/kant/aa08/015.html>, pristupljeno 07.07.2011). [Kant, „Ideja opšte istorije usmerene ka ostvarenju svetskog građanskog poretka”, u Kant, *Um i sloboda*, op. cit., str. 36–38]. To je Osmo načelo iz „Ideje opšte istorije“.

postoji zakon iznad njih, nema sudije među njima, nema pravnog procesa kojim države mogu da traže svoja prava, već to mogu da učine samo ratom. Prema Kantu, ni ratovi ni mirovni ugovori koji slede za njima ne mogu da reše pitanje na čijoj strani je pravo, jer mirovni ugovor može samo da okonča pojedinačni rat, ali ne i ratno stanje, budući da se uvek nalazi novi izgovor za sukob, a ratno stanje se ne može jednostavno nazvati ni nepravednim, jer „tu je svako sudija u svojoj stvari“.³⁴

Pošto razlikuje međunarodno i građansko stanje, Kant razlikuje i međunarodno pravo kakvo ono *jeste*, i vladavinu prava kakva *bi trebalo* da postoji, čime je, zapravo, priznao da čak i u vladavini prava, kakva bi trebalo da postoji, i dalje ne bi bilo delotvorne međunarodne vlasti niti druge sankcije osim samodiscipline. Jer „(...) ako međunarodnu vlast treba uopšte zamišljati u uslovima u kojima ona ne može da postoji, onda takvu federaciju razum nužno povezuje sa pojmom međunarodnog prava“.³⁵ Sledeće potvrđuju da Kant koristi izraze kao što su „federacija“ i „savez država“ kao opis onoga što je, suštinski, vladavina prava između država koje ostaju suverene:

„Međunarodno pravo uopšte je moguće samo pod uslovom da prethodno postoji neko pravno stanje. Bez toga nema javnog prava (...) Ali ranije smo videli da je federativno stanje među državama, čija je namera da eliminiše rat, jedino pravno stanje koje ne zadire u slobodu država (...)“.³⁶

Kantu je bio izazov da zamisli postojanje zakonitog međunarodnog poretka bez međunarodnog javnog prava, i istrajavao je u tome „da ocrta telo međunarodnog javnog prava kakvo bi ono trebalo da bude“, i koje bi, po njegovom mišljenju, obavljalo posao međunarodnog političkog sistema.“³⁷ Ali, ideja međunarodnog prava, kod Kanta, pretpostavlja da postoji mnoštvo susednih država, nezavisnih i odvojenih međusobno. On piše doslovno:

„I mada takvo stanje znači već samo po sebi rat (ako federativna zajednica država ne spreči da planu neprijateljstva), ipak je i ono, prema ideji našeg uma, bolje nego da jedna država svojom moći nadvisi ostale i da se one pod njenom vlašću stope u univerzalnu monarhiju. Jer, što je obuhvat vlasti veći, delovanje zakona postaje slabije, a bezdušni despotizam, nakon što iskoreni klice dobra, pada na kraju u anarhiju.“³⁸

³⁴ Immanuel Kant, *Zum ewigen Frieden*, op. cit., S. 355-356. [Kant, „Večni mir“, u Kant, Um i sloboda: Spisi iz filozofije istorije, prava i države, Velika edicija Ideje, Beograd, 1974, str. 146].

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*, S. 385. [Kant, „Večni mir“, op. cit., str. 167-168.]

³⁷ Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., pp. 67-68.

³⁸ Immanuel Kant, *Zum ewigen Frieden*, op. cit., S. 367. [Kant, „Večni mir“, op. cit., str. 154.]

Kant je smatrao da je *per se* stanje rata bolje od ujedinjenja država. Ideja međunarodnog prava (prava naroda) pretpostavlja odvojeno postojanje mnogih država, međusobno nezavisnih, i takva situacije *per se* pretpostavlja stanje rata. Iz tačke gledišta razuma, ipak je i takva situacija bolja od potpunog spajanja svih država u jednu, zato što zakoni sve više gube delotvornost kako se vladavina povećava, a rezultat je „bezdušni despotizam” koji, „pošto iskorisjeni klice dobra, pada na kraju u anarhiju.” A ako je pod međunarodnim pravom Kant mislio na, u krajnjem, postojanje nezavisnih država, ostaje da se njegova vizija ili rešenje za međunarodni problem rata i sukoba potraži u koncepciji kosmopolitskog prava, prava građana sveta.

Šta je Kant tačno podrazumevao pod kosmopolitiskim pravom, kada i sam naslov „Trećeg definitivnog člana” njegovog čuvenog eseja o večnom miru koji je dugo zbunjivao čitaoce pošto je teško spojiv sa tvrdnjom da je Kant bio zagovornik spajanja svih država u jednu svetsku državu, a koji glasi: „Pravo građana sveta biće ograničeno na uslove univerzalnog gostoprimstva (nem. *Hospitalität*)”³⁹

Kant je smatrao da ljudi imaju pravo da teže slobodi u onoliko odvojenih država koliko to prirodni uslovi zahtevaju, i to je važilo posebno u onim „zaostalim oblastima” gde država još uvek nije bila razvijena. „Gostoprimstvo” je značilo „pravo svakog stranca da ne bude neprijateljski tretiran kad stupi na tlo nekog drugog”, ali mu se to pravo moglo i uskratiti, osim ukoliko je njim povezano i njegovo uništenje”. Pravo na gostoprimstvo ne znači da stranci imaju pravo da traže da budu stalni stanovnici, već se ono zasnova na pravu posete (nem. *Besuchsrecht*) koje pripada „svim ljudima kao društvenim bićima (...) i proteže se dalje od pokušaja da se uspostavi mogućnost opštenja sa starosedeocima”.⁴⁰

Kant je dalje pisao da je zlopotreba navedenih limita kosmopolitskog prava dovela evropske zemlje do toga da tvrde da imaju pravo na osvajanje prekomorskih zemalja. On je bio kritičar kolonijalne prakse civilizovanih evropskih zemalja, zbog koje očuvanje limita „prava na gostoprimstvo” pomoću „svetskog prava” ujedno predstavlja i način da „do mirnih uzajamnih odnosa dođu i najudaljeniji narodi sveta, koji na kraju postaju ravnopravni, i tako se napokon ljudski rod još više približava stanju kosmopolitskog ustava”.⁴¹

Kantu, dakle, ideja o pravu građana sveta, kosmopolitskom pravu, nije bila nikakva „fantastična i nastrana pravna zamisao”, nego je „u nepisanom kodeksu i

³⁹ *Ibid.*, S. 357. [Kant, „Večni mir”, op. cit., str. 147]. Treći definitivni član.

⁴⁰ *Ibid.*, S. 358–359. [Kant, „Večni mir”, op. cit., str. 148–149]

⁴¹ *Ibid.*

državnog i međunarodnog prava, ona nužna dopuna za javno pravo čoveka uopšte, a time i za večni mir.”⁴²

Kantu je najteži problem, koji je smatrao ujedno „najtežim i poslednjim problemom koji čovečanstvo rešava“, bilo to da uvede pravednu građansku konstituciju i, u tom cilju „zakonite spoljne odnose“.⁴³ Kant je, zapravo, dozvoljavao da je njegovo potpuno rešenje nemoguće, jer „[i]z tako krivog drveta, od kakvog je čovek napravljen, ne može se istesati ništa sasvim pravo. Nama je priroda stavila u zadatak da se samo približimo toj ideji.”⁴⁴ Kant je, ipak, tvrdio, u vezi sa ovim ogromnim problemom za čijim rešenjem je tragao, a koje zahteva puno vremena, da postoje neke indicije da je napredak već ostvaren ka rešenju, čak i na „malom delu puta koje je čovečanstvo prešlo idući ka tome cilju”.⁴⁵ U istorij Kant je uočavao „pravilan tok u poboljšanju poretka država u našem delu sveta (koji će verovatno jednog dana dati zakone svima ostalima).”⁴⁶ Mada je do tada kretanje ka zakonitom sistemu odnosa među državama „bilo primetno samo u vrlo grubom nacrtu”, Kant je zaključio da se:

„(...) u neku ruku već počinje javljati neko osećanje u svim delovima, od kojih je svakome stalo do toga da se celina održi; a to daje nadu da će se jednoga dana, nakon mnogo revolucionarnih preokreta, napokon ostvari ono što je najviša svrha prirode, opšte svetsko građansko stanje kao krilo u kojemu će se razviti sve iskonske obdarenosti ljudske vrste.”⁴⁷

Na tome je Kant sagrađio uverenje da, imajući u vidu opšte načelo sistemskog uređenja svemira (da je svet konstituisan kao sistem) „može da se zaključi da je takva revolucija stvarna”. Kant nalazi da je „polovina puta” u razvoju čovečanstva prevaljena, puta koji neće biti potpun sve dok države koriste sve svoje snage „za sujetne i nasilničke planove za proširenje, pa tako neprekidno ometaju sporo i naporno unutrašnje formiranje načina mišljenja svojih građana”.⁴⁸

Kant je dalje odredio kao idealnu državu onu čija je sloboda bila ograničena „tako da može da koegzistira sa slobodom drugih”, i kao „zakonski međunarodni ustav” onaj u kojem bi „svaka, pa i najmanja, država mogla da očekuje bezbednost

⁴² *Ibid.*, S. 360. [Kant, „Večni mir”, op. cit., str. 149–150]. Prvi dodatak, O garanciji večnog mira.

⁴³ Immanuel Kant, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte*, op. cit., S. 26. [Kant, „Ideja opšte istorije”, op. cit., str. 34-35.]

⁴⁴ *Ibid.*, S. 23. [Kant, „Ideja opšte istorije”, op. cit., str. 33–34].

⁴⁵ *Ibid.*, S. 27. [Kant, „Ideja opšte istorije”, op. cit., str. 37.]

⁴⁶ *Ibid.*, S. 29. [Kant, „Ideja opšte istorije”, op. cit., str. 38–39.]

⁴⁷ *Ibid.*, S. 28. [Kant, „Ideja opšte istorije”, op. cit., str. 37–38.]

⁴⁸ *Ibid.*, S. 26–27. [Kant, „Ideja opšte istorije”, op. cit., str. 33–35, 37.]

i prava, ne iz vlastite moći ili vlastite pravne procene, nego jedino iz tog velikog saveza naroda (lat. *Foedus Amphictuonum*), iz jedne sjedinjene moći i jedne ujedinjene volje koja odlučuje prema zakonima.”⁴⁹ U tom kontekstu on piše o „svetskom građanskom stanju javne državne bezbednosti”, „kosmopolitskoj državi javne bezbednosti”, „ujedinjenju država”.⁵⁰

Centralni Kantov argument jeste da, ako se mir ikada učvrsti, biće to posledica prirodne eksploatacije suprotnosti između država, rezultat zajedničkih potreba i interesa država za posledice konstantnih, zapravo, večnih nadmetanja. Taj argument sledi direktno iz njegove koncepcije istorije, kao i iz shvatanja države.⁵¹ Radi se o tome da je Kant razumeo da je politika borba, i da je „imao ideju o mogućoj ravnoteži“, ne kao „o prostoju i automatskoj harmoniji, nego kao o nečemu što se uvek ostvaruje u surovim sukobima“. ⁵² Kada je opisivao šta države i svet moraju da urade ili da postanu, ako žele da moralno ponašanje bude moguće, Kant je objašnjavao i, u određenom smislu opravdavao, neuspeh ljudi i njihovih vladara da ostvare moralnu ispravnost.⁵³ Mnogi liberali Kantovog vremena, kao i posle njega, gledali su na rat kao na, jednostavno, nepriliku i zastranjivanje, i nešto što, takoreći, leži izvan istorije, dok je Kant, suprotno tome, jednim udarcem osudio rat i „pokazao da je njegovo pojavljivanje očekivano, a ne slučajno“. ⁵⁴ Na kraju, može se reći da Kant nije završio sa ubedljivim predskazanjem kraja ratova i vladavine međunarodnog prava, nego sa dubokim razumevanjem uzroka ratova i velike teškoće da se to promeni.

GLOBOSKEPTICIZAM KLASIČNIH BRITANSKIH LIBERALA⁵⁵

Za klasične britanske liberalne svetska federacija je bio neostvarljiv cilj, a zanimala su ih alternativna sredstva mira. Preovlađujući stav klasičnih liberala bila je nazainteresovanost za međunarodnu političku institucionalizaciju, odnosno za međunarodne političke saveze sa monopolom na upotrebu sile, to jest za svetsku državu ili svetsku vladu. Taj stav je izražavao, na primer, Džeremi Bentam (*Jeremy Bentham*, 1748–1832), koji nije povezivao svetski poredak sa svetskom vladom, čak ni sa jakim međunarodnim institucijama, već je, upravo suprotno, smatrao da treba da

⁴⁹ *Ibid.*, S. 22, 24. [Kant, „Ideja opšte istorije”, op. cit., str. 33–35.]

⁵⁰ *Ibid.*, S. 26. [Kant, „Ideja opšte istorije”, op. cit., str. 33–35.]

⁵¹ Cf. Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., p. 76.

⁵² Kenneth N. Waltz, “Kant, Liberalism and War”, *The American Political Science Review*, Vol. 56, No. 2, jun 1962, p. 339.

⁵³ *Ibid.*, p. 340.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Up.: Žaklina Novičić, *Liberalne teorije o ratu i miru*, op. cit., str. 55–79.

bude što je moguće manje upravljana.⁵⁶ Benatam je objavio esej pod nazivom „Plan za univerzalni i večni mir“, ali to nije bila nikakva razrađena institucionalna šema, već prvenstveno apel za svetski mir koji bi se oslanjao na javno mnjenje. On je bio prvi liberal koji se oslanjao na javno mnjenje, a njegov „Plan“ počinje rečenicom koja najavljuje da je njegov cilj „univerzalni i večni mir; planeta je nivo vlasti kome teži; štampa je njen motor, i to jedini koji koristi.”⁵⁷ Bentam je polagao nade u sposobnost javnog mnjenja, ili barem njegovog obrazovanog dela, da prepozna rat kao iracionalni proizvod i proizvod mahinacija od strane vlada. On je verovao u slobodu štampe, a kao druga sredstva mira video je razoružanje, otvorenu diplomatiju i emancipaciju dalekih kolonija. Međutim, u institucionalnom smislu, sve što je smatrao potrebnim bila je „zajednička sudska vlast” (eng. *common court of judicature*) koja, pak, ne bio imala bilo kakve nadležnosti prinude, već bi sporove rešavala „razumnim promišljanjem”, a procedure bi se sastojale od „saopštavanja mišljenja”, „cirkulisanja” mišljenja svakoj državi i, posle određenog vremena, „stavljanja neposlušne države pod zabranu Evrope”.⁵⁸ Bentam ne samo da nije bio zagovornik političkog saveza država, nego za njega međunarodna intergacija nije bila dostižna niti poželjna.⁵⁹ Verovao je da su istinski uzroci rata između država već nestali, da između njih ne postoje nikakvi stvarni sukobi interesa, a ako oni negde i jesu protivrečni, to je samo u meri u kojoj se pogrešno shvataju.⁶⁰ Nepoverenje u vlade kod Bentama nije, međutim, značilo i nepoverenja u suverenitet!⁶¹ Njegove stavove o suverenitetu neki vide kao, „beskompromisno apsolutističke” jer nije trpeo nikakva ograničenja pravne i zakonodavne moći države zasnovane u zakonu koji su stvorili najmudriji građana u skladu sa racionalnim principima.⁶² Za Bentama je nezavisnosti države bila bitna, i čak je razumeo jasnije od mnogih pre njega da je razlika između međunarodnog i građanskog prava u tome što u građanskom pravu postoji nadređena vlast koja ga sprovodi, dok tako nešto ne postoji u međunarodnom pravu.⁶³

⁵⁶ Cf.: Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., p. 87.

⁵⁷ Jeremy Bentham, “A Plan for an Universal and Perpetual Peace”, in *The Works of Jeremy Bentham* 1838–1843, Tait, William (ed.), 11 vols., Edinburgh; Vol. 2, Essay IV, p. 546; (Internet: <http://oll.libertyfund.org/title/1921/114303>, pristupljeno 05.05.2013).

⁵⁸ *Ibid.*, Proposition XIII. pp. 552–553.

⁵⁹ Cf. Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., pp. 81–82.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 83.

⁶¹ *Ibid.*, pp. 86–87.

⁶² *Ibid.*, p. 87.

⁶³ *Ibid.*, p. 82. O razlici između međunarodnog i građanskog prava Bentam je pisao u: Jeremy Bentham, “International Law”, in *The Works of Jeremy Bentham*, Vol. 1, Section VIII. Bentam nije, inače, bio tvorac međunarodnog prava, ali jeste zaslužan što je tim terminom zamenjen stari izraz „pravo naroda” (*ius gentium, law of nations*).

Džejs Mil (*James Mill*, 1773–1836) je verno reprodukovao Bentamove glavne predloge u eseju pod nazivom „Pravo naroda”, koji ipak nije predstavljao mirovni plan, nego njegov pokušaj da definiše prava država kao osnovu međunarodnog prava.⁶⁴ Mil je mnogo snažnije i jasnije preformulisao centralnu Bentamovu tezu da nezavisne civilizovane države mogu da izbegnu rat samo javnim mnjenjem i racionalnim sistemom međunarodnog prava.⁶⁵ Prema Milu, vlast kao izvor naredbi i sankcija izvan zakona, niti je postojala između naroda, niti može nastati, a „jedina sila koja može da deluje na sankcionisanju prava naroda, tj. može da nagradi ili kazni bilo koju državu jeste „odobravanje ili neodobravanje čovečanstva”.⁶⁶ Pošto „ne postoji država koja ne vrednuje visoko osećanje naklonosti drugih država”, nastala bi time „snažna bezbednost (...) za dobre odnose među državama”. Važan preduslov za delovanje „obuzdavajuće sile” javnosti bila je, prema Milu, i demokratska vladavina, nasuprot monarhijskim ili aristokratskim vladavinama unutar država: „Može se očekivati da će sankcija prava naroda delovati sa iole značajnim efektom samo u onim zemljama čiji su vladari izabrani iz mase ljudi, drugim rečima, u demokratskim zemljama.” A da bi se efikasnost sankcija „podigla do najvećeg stepena” i da bi se dobila „najveća količina koristi”, za Mila su potrebne još dve stvari: „strogo određivanje šta jeste zakon”, i „sud tako konstituisan da doprinese brzom i preciznom izvršenju zakona”.⁶⁷ Sud bi trebalo da bude nadležan da presuđuje o svim kršenjima međunarodnog zakona, a „odluka koju je svečano proglasi” uvek će imati snažan uticaj na predstave ljudi. Ona će „fiksirati i koncentrisati neodobravanje čovečanstva”, nadao se Mil, i još nedvosmisleniji od Bentama tvrdio da „namera nikada ne treba da bude da se silom oružja podržavaju odluke međunarodnog suda”.⁶⁸

Ričard Kobden (*Richard Cobden*, 1804–1865) je bio, takođe, ubeđen da se mir može ostvariti okupljanjem javnog mnjenja iza prosvetljenih politika, i da ne treba pokušavati sa fundamentalnijim merama političke integracije ili sa međunarodnim procedurama za sprovođenje zakona. Kobden je bio je ubeđen da su takve šeme politički nedostižne i da, čak, mogu da ometaju postizanje nekih drugih mnogo

⁶⁴ James Mill, “Law of Nations”, in: *The Political Writings of James Mill: Essays and Reviews on Politics and Society*, 1815-1836, David M. Hart (ed.), Liberty Fund, 2013, 9 June 2012 (Internet: <http://oll.libertyfund.org/title/2520/245031>, pristupljeno 16.04.2012). Ovaj tekst je napisan u formi članka u dodatku petom izdanju „Enciklopedije Britanika” (*Enciclopedia Britannica*) iz 1820. godine.

⁶⁵ Prema: Francis H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., pp. 88–91.

⁶⁶ James Mill, “Law of Nations”, op. cit.

⁶⁷ *Ibid.* Mil je smatrao da bi bilo idealno da svaki narod ima po jednog delegata ili sudiju u tom sudu, ali, „pošto sve države neće moći da ih lako pošalju, ili ih neće poslati, bilo bi dovoljno da se najcivilizovanije i vodeće nacije sveta slože u toj nameri (...)”

⁶⁸ *Ibid.*

umerenijih koraka ka trajnom miru.⁶⁹ Odgovarajućim sredstvima zaštite mira Cobden je smatrao, pored slobodne trgovine, i političku neintervenciju i poštovanje suvereniteta i potpune nezavisnosti svake suverene zemlje. Kasnije je ovim predlozima dodao arbitražu i razoružanje, ali takvo razoružanje koje ne bi nanelo štetu merama koje mogu biti nužne za održanje bezbednosti građana.⁷⁰

Adam Smit (*Adam Smith*, 1723–1790) je, takođe, odbacivao planove za stvaranje nadnacionalne države „smatrajući ih spekulativnim filozofskim konstrukcijama koje ne uspevaju da uzmu u obzir individualno ponašanje u konkretnim situacijama“.⁷¹ Smit je smatrao da je pojam svetskog građanstva, u najboljem slučaju, maglovita ideja i nije bio siguran da uopšte postoji neka velika zajednica čovečanstva, zbog toga što je veze između manjih društvenih jedinica smatrao mnogo snažnijim i važnijim, i prirodnim jer ljudska bića na prvo mesto stavljaju svoju porodicu, prijatelje i državu. Drugim rečima, kosmopolitsko jedinstvo za Smita nije bilo ozbiljan politički cilj, jer je državu smatrao najvažnijim akterom međunarodnih odnosa:

„Država u kojoj smo rođeni i obrazovani i pod čijom zaštitom nastavljamo da živimo, u normalnim slučajevima najveće je društvo na čiju dobrobit ili nesreću naše dobro ili loše ponašanje ima najvećeg uticaja. Po prirodi stvari, prema tome, ona nam se i najsnažnije preporučuje.“⁷²

Smit je dalje pojasnio da ljubav za sopstvenu zemlju ne potiče iz ljubavi prema ljudima:

„Ovo prvo osećanje uopšte ne zavisi od onog drugog i čini se da nas ponekad usmerava da delujemo u neskladu sa ovim drugim. (...) Svoju zemlju, dakle, ne volimo samo kao deo velike svetske zajednice – volimo je zbog nje same i nezavisno od svega drugog. Prema takvoj mudrosti koja je smislila ovakav sistem ljudske naklonosti, kao i svaki drugi deo prirode, čini se da se interes velike zajednice čovečanstva najbolje služi kroz usmeravanje pažnje svakog pojedinca na onaj njen posebni deo koji spada u sferu njegovih sposobnosti i njihovog razumevanja.“⁷³

⁶⁹ Per A. Hammarlund, *Liberal internationalism and the decline of the state: the thought of Richard Cobden, David Mitrany, and Kenichi Ohmae*, Palgrave Macmillan, 2005, pp. 15–16.

⁷⁰ Richard Cobden, „International Arbitration“, in *Western Liberalism: A History in Documents from Locke to Groce*, E. K. Bramsted and K. J. Melhuish (eds), London: Longman, 1978. Navedeno u: Francis H Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, op. cit., pp. 96–100.

⁷¹ Prema: Edwin Van de Haar, *Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises and Hayek*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, p. 73.

⁷² Adam Smit, *Teorija moralnih osećanja*, preveo Đurica Krstić, CID Podgovrica, 2008, str. 207.

⁷³ *Ibid.*, str. 208–209. „Upravljanje velikim sistemom univerzuma, međutim, i briga za opštu sreću svih razumnih i osećajnih bića, posao je Boga a ne čoveka. Čoveku je dodeljen mnogo skromniji odeljak, (...), a on obuhvata brigu za sopstvenu sreću (...). *Ibid.*, str. 214–215.

Konačno, može se reći da je Adam Smit najjasnije artikulisao klasično liberalno nepoverenje prema međunarodnom pravu i pre velike ekspanzije istog tokom nerednih vekova. Pisao je da „nezavisne i susedne zemlje, pošto nemaju nikog iznad sebe da rešava njihove sporove, žive u atmosferi neprestanog straha i sumnje“, a poštovanje međunarodnog prava ili „onih pravila koje nezavisne države propovedaju ili se pretvaraju da primenjuju u međusobnim odnosima, jeste često jedva nešto više od propovedi i pretvaranja. Iz najmanjeg interesa, na najmanji izazov, vidimo kako se ta pravila ili izbegavaju ili direktno krše bez srama i kajanja.“⁷⁴ Smit je uočavao hendikep međunarodnog prava u tome što ono nije „toliko precizno“ kao privatno pravo ili javno pravo države, da međunarodni zakoni često ne uspevaju da zaštite najočiglednija pravila međunarodne pravde, i da se „u ratu i pregovorima zakoni pravde veoma retko poštuju“.⁷⁵

„Istina i pošteno ponašanje gotovo se potpuno zanemaruju. Međunarodni ugovori se krše a to kršenje, ako donosi neku prednost, retko kad služi na sramotu prekršioca. A ambasador koji obmane ministra strane zemlje izaziva divljenje i aplauze. (...) U ratu se često ne krši samo ono što se zove međunarodno pravo, pravo nacija, a da se pritom onaj ko to čini ne smatra posebno nečasnim (među njegovim sugrađanima, do čijeg mu je mišljenja jedino stalo), već se to čini i sa onim zakonima – ili bar njihovim delovima – koji sadrže veoma malo jasnih i očiglednih pravila pravde.“⁷⁶

Uprkos svim sumnjama u kosmopolitizam, Smit je „primećivao i priželjkivao nešto reda“ u međunarodnim odnosima, a svetsku politiku nije smatrao večnom anarhijom budući da postoje brojna pravila i regulative u međunarodnim odnosima, ali je bio kritičan prema obavezujućoj snagi međunarodnih zakona koje je opisivao kao „različite propise koji opstaju između različitih nezavisnih država, u pogledu i obostranog odnosa između njih u vreme mira i toga kakve privilegije im mogu biti odobrene, i u pogledu učinaka uspeha u ratu i onoga što je dopušteno kao zakonito u vreme kada se rat vodi između različitih naroda.“⁷⁷

⁷⁴ *Ibid.*, str. 208.

⁷⁵ Adam Smith, *Lectures on Jurisprudence* (1762–1763), R.L. Meek, D.D. Raphael, and P.G. Stein. (ed.), Indianapolis: Liberty Fund, 1982., p. 392. (Internet, http://files.libertyfund.org/files/196/0141-06_Bk.pdf, приступљено 01.07.2012), pp. 399, 545, 200. Adam Smit, *Teorija moralnih osećanja*, op. cit., str. 135.

⁷⁶ Adam Smit, *Teorija moralnih osećanja*, op. cit., str. 135.

⁷⁷ Adam Smith, *Lectures on Jurisprudence*, op. cit., p. 7.

NAPUŠTANJE LIBERALNOG GLOBOSKEPTICIZMA U XX VEKU

Klasična liberalna teorija XVIII i XIX veka uglavnom je međunarodno organizovanje u vidu svetske države smatrala nepotrebno, čak i opasno. Klasični liberali su zagovarali izgradnju svetskog mira prvenstveno kroz preobražaj unutrašnje organizacije društava u pravcu republika i širenje slobodne trgovine, što su tema koje ostaju izvan teme ovog teksta. Izloženi pregled stavova klasičnih liberala o svetskoj državi pokazuje, dakle, njihov notorni skepticizam i nepoverenje prema ideji da se mir može ostvariti pomoću međunarodne političke organizacije država. Može se reći da to nepoverenje proizlazi iz njihovog tradicionalnog nepoverenja prema svemoćnoj državi, ali i da pregled pokazuje da su rani liberali, isto kao i njihove preteče, bili svesni teškoće da se uopšte dođe do federalne zajednice država. Nerealnim su ocenjivali očekivanje da će se države dobrovoljno odreći suvereniteta, a opasnim su smatrali alternative — revoluciju, odnosno nasilje kao metod dolaska do svetske federacije. U pogledu obuhvata svetske države, nekim liberalima bilo je sasvim jasno i to da, što je obuhvat vlasti veći, delovanje zakona postaje slabije, te da svetska država nosi opasnost da sklizne u bezdušni despotizam ili, najzad, u anarhiju. Rano je uočeno i to da pitanje političke organizacije država obično prati i pitanje realnih odnosa moći i problem dominacije jedne države nad drugima. Te dileme ostale su za liberalne naslednike koji su već od početka XX veka promenili stav prema svetskoj državi.

Naime, početkom XX veka liberalni stav je skliznuo na drugu stranu, a mnogi liberali su, u pitanjima ostvarenja mira i eliminisanja sukoba, počeli da zagovaraju međunarodnu organizaciju koja će vršiti neke funkcije vlade. Uočen je „svojevrsan paradoks” u daljem razvoju liberalnog internacionalizma: masovna mobilizacija društava radi vođenja ratova promenila je stav prema državnoj intervenciji, prema kojoj su klasični liberali bili izrazito sumnjičavi; počelo se tvrditi da, ako država može da mobiliše resurse društva u ratne napore, onda se putem uprave može delovati i na poboljšanju stanja između država.⁷⁸ Tako početkom XX veka liberalni internacionalisti počinju da jasno zagovaraju neki oblik međunarodne uprave koja bi imala odgovarajuću moć da primorava na mir, što je stav koji će podupreti nastanak Društva naroda i, kasnije, Organizacije ujedinjenih nacija.⁷⁹

⁷⁸ Cf. Anthony McGrew, “Liberal Internationalism: Between Realism and Cosmopolitanism”, in Held, David and Anthony McGrew, *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*, Polity Press, 2002, pp. 271-272.

⁷⁹ Vudro Vilson (*Woodrow Wilson*, 1856–1924) je označio prekretnicu u odnosu na stav ranijih liberala da je međunarodna organizacija i nepotrebna i nepoželjna.

LITERATURA

- Aligijeri, Dante, *Monarhija*, prevod Svetislav Bajić, Centar za izučavanje tradicije „Ukronija”, 2004.
- Bentham, Jeremy, *The Works of Jeremy Bentham 1838-1843*, 11 vols., Tait, William (ed.), Edinburgh, 1843 (Internet: <http://oll.libertyfund.org/titles/1920>, pristupljeno 05.05.2013).
- Bramsted, E. K. and K. J. Melhuish (eds), *Western Liberalism: A History in Documents from Locke to Groce*, London: Longman, 1978.
- Cabrera, Luis, “Global Government and the Sources of Globoskepticism”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 43, No. 2, 2015, pp. 471–491.
- Dougherty, James and Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Longman Pub Group, 5th Edition, 2001.
- Hammarlund, Per A., *Liberal internationalism and the decline of the state: the thought of Richard Cobden, David Mitrany, and Kenichi Ohmae*, Palgrave Macmillan, 2005.
- Hart, David M. (ed.), *The Political Writings of James Mill: Essays and Reviews on Politics and Society, 1815-1836*, Liberty Fund, 2013 (Internet: <http://oll.libertyfund.org/title/2520/245031>, pristupljeno 16.04.2012).
- Held, David and Anthony McGrew, *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*, Polity Press, 2002.
- Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States*, Cambridge University Press, 1963.
- Hobs, Tomas, *Levijatan*, Kultura, Beograd, 1961.
- Howse, Robert, “Montesquieu on Commerce, Conquest, War, and Peace”, *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 31, No. 3, 2006, pp. 9–16.
- Kant, Imanuel, *Um i sloboda: Spisi iz filozofije istorije, prava i države*, Velika edicija Ideje, Beograd, 1974.
- Kant, Immanuel, *Gesammelte Schriften*, Akademieausgabe, Das Bonner Kant-Korpus Dokumentation, Institut für Kommunikationswissenschaften der Universität Bonn, 2007/2008 (Internet: <http://www.korpora.org/kant>, pristupljeno 07.07.2011).
- Monteskeje, Šarl, *O duhu zakona*, [1748], preveo Aljoša Mimica, Zavod za udžbenike, Beograd, 2011.
- Pejn, Tomas, *Prava čoveka*, [prvi deo 1791, drugi deo 1792], Filip Višnjić, Beograd 1987.
- Pejn, Tomas, *Zdrav razum i drugi spisi*, [1776], Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004.
- Ralf Dahrendorf, “Review of John Gray, 1998, False Dawn: The Delusions of Global Capitalism”, *International Affairs*, Vol. 74, No. 4, 1998.
- Smit, Adam, *Teorija moralnih osećanja*, preveo Đurica Krstić, CID Podgovrica, 2008.

- Smith, Adam, *Lectures on Jurisprudence* (1762–1763), R.L. Meek, D.D. Raphael, and P.G. Stein. (ed.), Indianapolis: Liberty Fund, 1982. (Internet: http://files.libertyfund.org/files/196/0141-06_Bk.pdf, pristupljeno 01.07.2012).
- Tinnevelt, Ronald, “Federal world government: The road to peace and justice?”, *Cooperation and Conflict*, Vol. 47, No. 2, 2012, pp. 220–238.
- Tuck, Richard, *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order*, Oxford: University Press, [1999] 2002.
- Van de Haar, Edwin, *Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises and Hayek*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Vaughan, C. E. (ed.), *The Political Writings of Jean Jacques Rousseau*, Cambridge University Press: Cambridge, 1915.
- Waltz, Kenneth N., “Kant, Liberalism and War”, *The American Political Science Review*, Vol. 56, No. 2, jun 1962, pp. 331–340.
- Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, [1954, 1959] 2001.

Dr. Žaklina NOVIČIĆ

GLOBOSCEPTICISM OF CLASSICAL LIBERALS

ABSTRACT

In the past few years, after 50 years on academic margins the debate on a world government (or world state) is renewed. Traditionally it is followed by aversion toward world state, nowadays called globoscepticism. The paper focuses on classical liberal thinkers of eighteenth and nineteenth centuries and their views on a world state, that have been rooted in early federal peace proposals and analyses of modern political thinkers (*Rousseau*, Bentham, Cobden, Mill, Smith, Mill). The author points out on Kant’s “federalism of free states”, to show it did not imply support for world state but improved international law. Also, it is confirmed that globoscepticism of the classical British liberals, or thair distrust of a world organization, arises from general liberal distrust of a big state political organization. The classical liberal attitude has been abandoned by new liberal internationalists at the beginning of the twentieth century, but classical liberal doctrine continues to have both an academic influence and practical outcomes.

Key words: classical liberals, world state, globoscepticism, sovereignty, war.